

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Psühholoogia instituut

Marie Niitsoo

**KULTUURILISED JA SOOLISED ERINEVUSED TEISMELISTE
KONFLIKTIKÄITUMISES**

Seminaritöö

Juhendajad: Tiia Tulviste ja Anni Tamm

Läbiv pealkiri: Kultuur ja sugu ning konfliktikäitumine

Tartu 2014

SISUKORD

KOKKUVÕTE.....	3
SISSEJUHATUS	5
Kultuurilised erinevused.....	5
Soolised erinevused.....	7
Töö eesmärk	8
MEETOD.....	8
Valim.....	8
Mõõtevahendid ja protseduur.....	9
Konfliktsituatsioonide mõõdik	9
Autonoomia ja seotuse mõõdik	10
Kodeerimine	10
Andmeanalüüs	13
TULEMUSED.....	13
Kirjeldav statistika.....	13
Multinominaalne logistiline regresioonanalüüs	13
Uue sõbra jutuke.....	14
Reetmise jutuke	15
ARUTELU JA JÄRELDUSED.....	15
Kultuuri mõju konfliktikäitumisele	15
Soolised erinevused.....	17
Töö piirangud	18
Kokkuvõte	18
KIRJANDUSE LOETELU	19
TÄNUSÕNAD.....	22

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida kultuurilisi ja soolisi erinevusi teismeliste konfliktikäitumises oma samast soost parima sõbraga ning selle seoseid autonoomia ja seotusega. Selleks kasutati kahte hüpoteetilist konfliktsituatsiooni kirjeldust, millest esimene kirjeldas olukorda, kus parim sõber keelas mõne teise sõbraga suhelda ja teine olukorda, kus parim sõber oli vastanut reetnud. Teismelistel paluti kirjeldada, kuidas nad antud olukorras käituks, miks nad nii käituks ja kui tihti neil selliseid situatsioone esineb. Mõõdeti ka teismeliste autonoomiat ja seotust. Kõige enam kasutatud strateegiateks osutusid enesekehtestamine ja sõpruse muutmine. Erinevusi kahe riigi teismeliste konfliktikäitumises ei leitud. Samas mõjutasid autonoomia ja seotus seda, kuidas teismelised reetmise situatsioonis oma käitumist põhjendasid. Teismelised, kes hindasid kõrgemalt autonoomiat pakkusid pigem sõbra süüdistamist kui enda huvidele orienteeritust ja reeglile viitamist. Seotust kõrgemalt hindavad teismelised pakkusid aga pigem enda huvidele orienteeritust kui sõbra süüdistamist. Soolised erinevused ilmnasid uue sõbra situatsioonis strateegia valikul: poisid kasutasid tüdrukutest sagedamini enesekehtestamist.

Märksõnad: teismelised, konflikt, samast soost parim sõber, sugu, kultuur, Eesti, Holland, autonoomia ja seotus.

ABSTRACT

Cultural and Gender Differences in Teenagers' Conflict Behaviour

The aim of this study was to examine gender and cultural differences of conflict behaviour in teenagers. Two hypothetical vignettes were used, first of which described a situation in which the teenager's best friend did not allow him or her to mingle with a certain friend, and the second one described a situation in which they had been betrayed by their best friend. The teenagers were asked to describe how they would behave in that sort of situation, why they would behave in that way and how often do they experience that kind of situations. The autonomy and relatedness levels were also measured. The most commonly used strategies were self-assertation and changing relationship. Differences in conflict behaviour between Estonian and Dutch teenagers were not found. In the betrayal situation autonomy and relatedness influenced the reasons teenagers gave for their behaviour. Teenagers higher on autonomy suggested more that they would blame their friend rather than act out of self-interest or appeal to rule and morality. Teenagers that were higher on relatedness scale suggested that they would behave out of self-interest rather than blame their friend. Gender differences were found in the new friend situation, boys suggested more than girls that they would behave self-assertively rather than use negotiation.

Keywords: teenagers, conflict, same sex best friend, gender, culture, Estonia, the Netherlands, autonomy and relatedness

SISSEJUHATUS

Inimestevahelist konflikti defineeritakse enamasti kui erimeelsust vaadetes või käitumises, mis väljendub osapooltevahelises käitumuslikus või verbaalses vastasseisus. Erimeelsused, mis enda teada jäetakse, selle definitsiooni järgi konflikti alla ei liigitu. Suurima osa konflikte kogeme lähisuhetes: pereliikmete ja sõpradega. Konfliktid parima sõbraga erinevad oluliselt perekonfliktidest, sest sõpru valitakse enamasti vabatahtlikult ning sõpradega konflikti sattudes on suhte püsijäämine suuremas ohus kui peretülide korral (Laursen & Pursell, 2009). Käesoleva töö eesmärk on uurida kultuurilisi ja soolisi erinevusi Eesti ja Hollandi teismeliste konfliktikäitumises oma samast soost parima sõbraga.

Teismeeasõpruses on oluline koht lojaalsusel ja pühendumisel (Laursen & Pursell, 2009). Konflikt ohustab sõprust ja selle poolt pakutavaid ressursse ning seepärast õpivad lapsed juba varakult tülide võimalikele negatiivsetele tagajärgedele mõtlema (Dunn & Herrera, 1997), konflikte vältima, ja võimaluse korral mõlemaid osapooli rahuldavaid lahendusi otsima (Laursen, 2009). Samas leidsid Laursen ja Collins (1994), et teismeeas konfliktid on kõige hävituslikumad, ilmselt just seetõttu, et nad olid kõige sagedamini lahendatud enda võimu kehtestamise ja eemaldumise läbi (Collins & Laursen, 1992). Sheets ja Lugar (2005) leidsid aga, et see, millise strateegia noored konflikti korral valivad, sõltub suuresti tüli konkreetsest olemusest. Seepärast kasutatakse käesolevas töös kahte sisuliselt erinevat hüpoteetilist jutukest, mis kajastavad teismeliste elus eettulevaid tülisid: olukord, kus parim sõber keelab mõne teise sõbraga suhelda ja parima sõbra poolne reetmine.

Kultuurilised erinevused

Kultuuri mõju laste käitumisele on vahendatud vanemate etnoteooriate kaudu - kultuurilised uskumuste süsteemid laste iseloomu, arengu, nende kasvatamise ja perekonna kohta (Harkness & Super, 1996). Kultuuri- ja arengupsühholoogid on leidnud, et mõned kõrgelt hinnatud lapse iseloomuomadused on universaalselt väärtustatud kõigis kultuurides, samas kui mõningaid väärtustatakse erinevates kultuurides erineval määral (Harkness & Super, 2006). Tulviste, Mizera ja De Geer (2012) on leidnud, et see kehtib ka teismeeas väärtustatud omaduste kohta. Võime eeldada, et Eesti ja Hollandi lapsevanemad väärtustavad oma lastes mõnevõrra erinevaid omadusi ja sellest tulenevad kultuurilised erinevused teismeliste konfliktikäitumises kahes riigis.

Mitmed uurijad on viidanud kahele kultuuriliselt erinevale laste sotsialiseerimisstrateegiale: iseseisvus ja individualistlikke väärtuste (eneseteostamine,

eneseväljendus, enesekindlus) rõhutamise ning seotuse (sotsiaalsed kohustused, ausus, viisakus, konformsus ja vanemate austamine) rõhutamise (Greenfield jt., 2003). Hofstede (2001) järgi rõhutatakse nii Eestis kui ka Hollandis individualistlike väärtusi. Holland (Hofstede skaalal 80), mis on juba pikemat aega iseseisev turumajandusega riik, on aga individualistlikum kui Eesti (Hofstede skaalal 60). Viimane oli alles hiljuti osa suurest kollektivistlikust Nõukogude Liidust. Tegu on seega muutuva ühiskonnaga, kus toimub turumajanduse ja demokraatia taastamine. Eestis, kus hinnatakse kõrgelt seotust (Tulviste, Mizera, De Geer, 2012), hakkas individualistlike väärtuste hindamine jõudsasti kasvama pärast iseseisvumist 1991. aastal (Vihalemm & Kalmus, 2008a; 2008b).

Käesolevas uurimuses mõõdetakse teismeliste autonoomiat ja seotust. Autonoomiat ja seotust peetakse baasilisteks inimvajadusteks, mida lapsevanemad erinevates kultuurides rõhutavad mõnevõrra erineval määral (Keller, 2012). Autonoomia rõhutab indiviidi selle ihade, kavatsuste ja soovidega ehk indiviidide sisemaailma, ja õigust omada isiklikku arvamust ja teha iseseisvalt valikuid (Savani, Markus & Conner, 2008). Seotus hõlmab aga vajadust olla teistega lähedane ja kõiki tegusid ja kavatsusi, mis on suunatud teistele inimestele (Keller, 2012). Kagitcibasi (1996; 2005) viitab kolme tüüpi kultuurikontekstidele, igaühes neist on autonoomia ja seotus erinevalt esindatud. Esimeses tüübis väärtustatakse psühholoogilist ja majanduslikku sõltumatust. Teises tüübis rõhutatakse sõltumatust mõlemas aspektis. Kolmandas rõhutatakse aga sõltumatust majanduslikus sfääris, kuid samas ollakse psühholoogiliselt seotud (Keller, 2012). Viimane mudel on leidnud tõestust väljapool Lääne ühiskonda, kus toimuvad kiired muudatused ja urbaniseerumine (Kagitcibasi, 2005). Tulviste, Mizera ja De Geer (2012) oletasid, et tõenäoliselt on see mudel valdav ühiskondades, kus toimub demokraatia ja turumajanduse taastamine. Tulviste ja Ahtonen (2007) leidsid, et see mudel on valdav ka Eestis. Harkness, Super ja Tijen (2000) leidsid, et ka Hollandi lapsevanemate väärtused sobituvad Kagitcibasi (2005) poolt pakutud autonoomia- seotuse mudeliga. Nimelt väärtustasid vanemad Bloemenheimeni linnas kõrgelt nii lapse emotsionaalset ja psühholoogilist sõltuvust kui ka individualistlike väärtusi.

Mitmed uurijad on leidnud, et see, kui kõrgelt indiviidid mingis kultuuris hindavad autonoomiat või iseseisvust ning seotust ja grupikuuluvust, mõjutab nende konfliktikäitumist (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002; Sheets & Lugar, 2005; Martinez- Lonzano, Sanchez- Medina & Goudena, 2011) ja seda, kui tihti neil konflikte esineb (Sheets & Lugar, 2005).

Sheets ja Lugar (2005) leidsid, et kollektivistliku Venemaa noored lõpetasid konflikti järel sõpruse suurema tõenäosusega kui individualistliku Ameerika noored. Veel leidsid nad, et viimastel esineb riidusid Vene noortest sagedamini. See viitab sellele, et kollektivistlikumatel noortel on väiksem tolerantus sõpruse reeglite rikkumise vastu. Mitmed autorid on leidnud, et kollektivistlikumate kultuuride esindajad kasutavad erimeelsuste korral vähem otsest vastasseisu (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002; Sheets & Lugar, 2005) ja kaaslastele negatiivse hinnangu andmist (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002) ning tõmbuvad eemale, lastes konflikti korral sõprusel pigem hääbuda (Sheets & Lugar, 2005). Samade tulemusteni jõudsid ka Keltikangas-Järvinen ja Terav (1996), kes leidsid, et Eesti noored, kes on Soome noortest kollektivistlikumad, vältisid vastasseisu, eemaldudes konfliktidest enam kui Soome noored. Lapsed ja noored, kes on pärit individualistlikumatest kultuuridest, kasutavad rohkem otsekohest suhtlustiili ja otsest vastasseisu (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002). Martinez- Lonzano, Sanchez- Medina ja Goudena (2011) leidsid, et individualistlikuma ühiskonna Hollandi lapsed kasutasid konflikti korral suuremal määral füüsilist või sotsiaalset eemaldumist oma kaaslasest, samas kui kollektivistlikuma Andaluusia lapsed eelistasid hollandlastest enam kasutada läbirääkimist ja katkestasid suhtluse kaaslasega, kellega neil konflikt aset leidis, hollandi lastest harvemal juhul (Martinez- Lonzano, Sanchez- Medina & Goudena, 2011).

Varasemad kultuuripsühholoogia uurimused teismeliste konfliktide teemal on enamasti keskendunud võimalikult vastandlike kultuuride võrdlemisele, käesoleva töö raames vaadatakse kultuurilisi erinevusi teismeliste konfliktikäitumisega kahes individualistlikus Euroopa riigis, mille vahel on küllalt palju sarnasusi.

Soolised erinevused

Tüdrukute ja poiste erinevate sotsiaalsete rollide tõttu võib eeldada, et soolised erinevused ilmnevad nii konfliktikäitumises kui ka konfliktide olemuses (Feldman & Gowen, 1988). Mitmed uurimused (Crick, 1995; Galen & Underwood, 1997; Lagerspetz jt., 1988; Owens, 1996) on näidanud sugude vahelist erinevust agressiivsuses. Poisid kasutavad enam otsest füüsilist (peksmine) ja verbaalset (sõimamine ja narrimine) vägivalda, tüdrukutele on omane kaudne agressiivsus, näiteks kuulujuttude levitamine ja sõprade ringist väljaarvamine (Crick, 1995; Galen & Underwood, 1997; Lagerspetz jt., 1988; Owens, 1996). Poisid kasutavad tüdrukutest enam agressiivseid strateegiaid (Keltikangas- Järvinen & Terav, 1996; Özgülük & Erdur-Baker, 2010). Tüdrukud aga käituvad konfliktisituatsioonides prosotsiaalsemalt kui poisid (Pakaslahti, Karjalainen & Keltikangas-Järvinen, 2002), nad

kasutavad poistest enam konstruktiivseid lahendusi nagu näiteks läbirääkimisi (Hay jt., 1992; Miller, Danaher & Forbes, 1986; Ohbuchi & Yamamoto 1990), ja järeleandlikke lahendusi nagu näiteks kompromissi (Owens, Daly & Slee, 2005; Özgülük & Erdur-Baker, 2010). Naistel on kõrgemad ootused sõpradele kui meestel, Sheets ja Lugar (2005) leidsid, et mõlemas kultuuris hindasid noored naised tõenäolisemalt kui noormehed, et konflikt sõbraga lõpetab nendevahelise suhtluse.

Töö eesmärk

Käesoleva töö eesmärk on välja selgitada kultuurilised erinevused Eesti ja Hollandi teismeliste konfliktikäitumises oma samast soost parima sõbraga ja selle seosed autonoomia ja seotusega. Teiseks vaadatakse ka soolisi erinevusi. Varasemad kultuuripsühholoogia uurimused teismeliste konfliktide teemal on enamasti keskendunud võimalikult vastandlike kultuuride võrdlemisele, käesoleva töö raames vaadatakse kultuurilisi ja soolisi erinevusi teismeliste konfliktikäitumises kahes individualistlikus Euroopa riigis, mille vahel on küllalt palju sarnasusi. Eelnevalt käsitletud teooriatest lähtuvalt püstitatakse järgnevad hüpoteesid:

- 1) Kõige enamkasutatud strateegiateks osutuvad enesekehtestamine ja sõpruse muutmine.
- 2) Hollandi teismelised on autonoomsemad kui Eesti teismelised, kes hindavad esimestest kõrgemalt seotust.
- 3) Hollandlased kasutavad eestlastest enam enda huvidest lähtuvaid strateegiaid ja põhjendusi.
- 4) Poisid kasutavad tüdrukutest rohkem enda huvidest lähtuvaid strateegiaid ja põhjendusi.
- 5) Tüdrukutel esineb tagarääkimise olukorda sagedamini kui poistel.
- 6) Hollandlastel esineb mõlemat tüüpi konflikte rohkem kui eestlastel.

MEETOD

Valim

Uurimuses osalesid Amsterdami Lyceumi ja Tartu Mart Reiniku Kooli teismelised ($N=119$) vanuses 14 aastat ($M= 14,09$; $SD= 0,37$). Eesti valimis ($n=71$) oli 32 noormeest ja 39 tütarlast. Hollandis ($n=48$) oli vastavalt 27 poissi ja 21 tüdrukut.

Tartu Mart Reiniku kooli andmed saadi 2012. aasta Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Tallinna Ülikooli teadusprojekti „Üldpädevused ja nende hindamine“ (vastutav täitja prof.

Eve Kikas) kaudu, osa selle raames kogutud andmetest oli kättesaadav käesoleva uurimuse tarbeks. Amsterdami Lyceumi õpilased kaasati 2013. aasta suvel koostöös kooli õppealajuhatajaga.

Eelnimetatud koolid valiti üksteisega sarnanemise tõttu. Tegu on linnakoolidega, mille tase on riigi keskmisest mõnevõrra kõrgem ning mõlemasse kooli valitakse õpilased piirkondliku sissekirjutuse alusel.

Mõõtevahendid ja protseduur

Nagu eelnevalt mainti, osalesid Tartu Mart Reiniku õpilased 2012. aastal Haridus- ja Teadusministeeriumi teadusprojekti „Üldpädevused ja nende hindamine“. Teismeliste osalemiseks küsiti lapsevanematelt kirjalik luba. Vastajatele selgitati lühidalt uuringu eesmärgi, neid teavitati osalemise vabatahtlikusest ja anonüümsusest. Klassiruumis oli uurija, kes vastas täitmise ajal jooksvalt teismeliste küsimustele. Test täideti arvutis.

Amsterdami Lyceumis selgitati samuti lühidalt oma töö eesmärgi, motiveeriti vastajaid aususele ja selgitati, et osalemine on vabatahtlik ning vastajate anonüümsus on tagatud. Hollandis täideti test paberi ja pastaka abil.

Uurimuses osalenud täitsid komplekti, mis koosnes kolmest osast: taustandmed, konfliktsituatsioonide mõõdik ning autonoomia ja seotuse mõõdik. Eesti õpilased said eestikeelse ja hollandlased vastavalt hollandikeelse komplekti ja vastata tuli testi keeles. Kaks tõlkijat tõlkisid komplekti inglise keelest hollandi keelde. Tõlkijateks valiti hollandi keelt emakeelena kõnelevad psühholoogiatudengid, kes olid samaaegselt suurepärase inglise keele oskajad. Esimene tõlkis ankeedid hollandi keelde ja teine tõlkis need originaali nägemata tagasi inglise keelde, seejärel võrreldi kahte ja parandati küsimustikke arutelu käigus.

Konfliktsituatsioonide mõõdik

Kasutasin kahte konfliktjutukest, mis olid üle võetud Tamm, Urm & Tulvistelt (2013), kes uurisid Eesti ja Eesti vene teismeliste konfliktkäitumist. Konfliktsituatsioonide kirjeldused poistele olid järgnevad: „Said tuttavaks toreda paralleelklassi poisiga. Sinu parimale sõbrale, kellega seni enamuse oma vabast ajast koos oled veetnud, see uus poiss ei meeldi ning ta ei taha, et sa temaga suhtleksid.“ ja „Sul on sõber, keda usaldad ja kellega kõigest rääkida saad. Ühel päeval saad aga teada, et ta on teistele sinu kohta halba rääkinud.“. Tüdrukute konfliktjutukestes olid sõnad „sõber“ ja „poiss“ asendatud vastavalt sõnadega „sõbranna“ ja „tüdruk“. Iga jutukese järgselt tuli õpilastel vastata kolmele küsimusele: kuidas sa selles

olukorras käituksid, miks sa nii käituksid ja kui tihti esineb selliseid situatsioone sinu ja su sõprade vahel (1=mitte kunagi, 5=väga sageli).

Autonoomia ja seotuse mõõdik (Keller, 2007) koosneb 18-st väitest, millest pooled mõõdavad autonoomiat (nt „Oma soove tuleb ellu viia.“) ja pooled seotust (nt „Oskus vanematega häid suhteid säilitada on küpsuse tunnus.“). Vastajal paluti 4-pallilisel skaalal (1- üldse mitte, 4- täielikult) hinnata kuivõrd iga väide tema arvates kehtib. Autonoomiaskaala Cronbach'i alpha oli Eestis 0,53 ja Hollandis 0,60. Seotuse puhul oli vastav näitaja Eestis 0,79 ning Hollandis 0,73.

Psühholoogia tudengid, kes tõlkisid ära küsimustikukomplekti, tõlkisid ära ka Hollandi valimi vastused. Protseduur oli sarnane mõõtevahendi tõlkimisega, esmalt tõlgiti vastused inglise keelde ning seejärel tagasi hollandi keelde, seejärel võrreldi kahte omavahel, lahkarvamused lahendati arutelu käigus.

Kodeerimine

Järgnevalt kodeeriti teismeliste strateegiad ja põhjendused. Pimekodeerija kodeeris 71 noore vastused. Uue sõbra situatsioonis oli kodeerijatevaheline korrelatsioon (Coheni Kappa) käitumisstrateegia puhul 0,83 ($p<.001$) ja põhjenduse puhul 0,62 ($p<.001$). Reetmise situatsioonis olid vastavad koefitsendid 0,76 ($p<.001$) ja 0,69 ($p<.001$). Kodeerimissüsteem põhines Tamm, Urm, & Tulviste (2013) artiklil, kus uuriti Eesti ja Eesti vene teismeliste konfliktkäitumist. Kodeerimise põhimõtted järgnevad (vt. täpsemalt TABEL 1 ja 2).

Mõnel juhul pakkus vastaja välja mitu erinevat strateegiat. Üldiselt kodeeriti viimane. Väljaarvatud juhul kui viimaste strateegiate kasutamine olenes esimese strateegia edukusest, sellisel juhul kodeeriti esimene.

Näiteks: „Sõimaksin täis ja annaks veel bitchlapi ka, ei räägiks temaga enam.“- kodeeriti viimane strateegia (muudaks sõprussuhet).

Näiteks: „Ma räägiksin parima sõbrannaga sellest, et miks ta nii tegi ja kui tal on hea seletus, siis võibolla ma andestaksin.“- kodeeriti esimene strateegia (läbirääkimine).

TABEL 1: Käitumisstrateegiate kodeerimine

Strateegia	Kirjeldus ja näited
Järeleandmine	Aksepteerib sõbra seisukohta või vähemalt püüab seda teha. <i>„Ei suhtleks selle uue sõbraga enam.“; „Andestaksin.“</i>
Kompromiss	Püüab leida vahepealse lahenduse. <i>„Suhtleksin ikka, aga kui seda teist sõpra pole.“; „Suhtleksin temaga lihtsalt vähem.“</i>
Läbirääkimine	Selgitab oma seisukohta ja/ või küsib sõbra oma. Eesmärgiks võib olla oma tahtmise saamine või kompromissi saavutamine (aga vastuses pole välja pakutud lahendust). <i>„Küsiksin sõbranna käest seletust sellisele kuulujutule.“</i>
Enesekehtestamine	Järgib enda soove. Asub kaitsepositsioonile. Vihjab kättemaksule (verbaalsele ja /või füüsilisele). <i>„Sõimaks näo täis.“; „Suhtlen, kellega ise tahan.“; „Kütaks lõuga.“</i>
Pettus	Järgib salaja oma soove. Manipuleerib. <i>„Suhtleksin salaja edasi.“</i>
Emotsioonide väljendamine	Viitab oma emotsionaalsele seisundile. <i>„Ma solvuksin väga.“; „Saaksin pahaseks.“; „Vihastaksin.“</i>
Tegevusetus	On konfliktist teadlik, kuid ei tee mitte midagi. <i>„Midagi ei teeks.“; „Küll asjad iseenesest paika loksuvad.“</i>
Sõprussuhte muutmine	Lõpetab sõpruse. Ei usalda sõpra enam. Räägib ja/ või veedab edaspidi vähem aega selle sõbraga. <i>„Otsiksin endale uue sõbra.“; „Ei räägiks talle enam midagi.“</i>
Konflikti pole	On samal arvamusel nagu sõber. See poleks nende jaoks probleem, millest suurt numbrit teha. <i>„Sellest pole midagi, sest ma ise olen teda ka tagarääkinud.“</i>
Ei tea	
Segane/ kategoriseerimatu/ kontekstispetsiifiline	Vastused, mis teiste kategooriate alla ei sobi. Või kui vastaja pole ennast piisavalt hästi väljendanud ning ei saa aru, mida ta mõtleb. <i>„Oleks tore.“; „Mul pole ühtegi sõpra.“</i>

TABEL 2:Põhjenduste kodeerimine

Põhjendus	Kirjeldus ja näited
Sõbra huvidele orienteeritus	Ei tahaks sõpra pahandada. „Tuleb oma päris sõpradele, keda sa tunned aastaid, truuks jääda.“; „Sest mu parimale sõbrale ei meeldi ta.“
Enda huvidele orienteeritus	Seda ma tahan. Mind ei huvita teiste arvamus. „Sest mulle ei meeldi reetmine.“; „Sest ma suhtlen sellega kellega ise tahan.“; „Sest ma ei las teistel oma elu üle otsustada.“
Mõlemaga arvestamine	Siis on kõik õnnelikud. Et konflikti vältida. Et sõprust säilitada. „See oleks siis aus mõlema suhtes.“; „Sest et tahan, et kõik saaksid omavahel läbi.“
Moraalinormidele või reeglile viitamine	Nii on õige teha. „Tundub õige tegu olevat.“; „Sest nii ei tohi...“; „Sest sõbrad nii ei tee.“; „Sest inimestel on oma õigused.“; „Sest et see oleks õiglane.“
Sõbra süüdistamine	Sest sõber on/ütles/tegi midagi. „Kuna ta on ajuhälvar.“; „Sest ta on alatu jobu.“; „Sest ta reetis mind“; „Kuna ta on ise selles süüdi.“
Karistamine/ õppetunni andmine	Loodab, et sõber õpib oma vigadest. Tahab õppetundi anda. „Eks ta saab ise ka pikapeale aru mis valesti tegi.“; „Sest ma loodan, et ta saab sellest olukorrast õppetunni. Vigadest ju õpitaksegi.“
Konflikti pole	See poleks nende jaoks probleem/ suur asi. On samal arvamusel nagu sõber. „Sest ta on mu parim sõber ja ma räägin ka niikuinii temast.“
Ei tea	
Segane/ kategoriseerimatu/ kontekstispetsiifiline	„Oleks tore.“; „On maailmas ka teisi sõpru.“; „Sest see oleks vajalik.“; „Inimesed ikka vahel vihastavad ju.“; „Loogiline kõik.“

Andmeanalüüs

Andmetöötlus viidi läbi statistikaprogrammi SPSS 20.0 (*Statistical Package for Social Sciences*, IBM) abil. Sõltumatute muutujatega t-teste kasutati mitmel otstarbel, sellega võrreldi soolisi ja kultuurilisi erinevusi konfliktide esinemissagedustes ja autonoomia ja seotuse hindamises. Multinominaalset logistilist regressiooni kasutati selleks, et uurida kahe faktori (sugu, kultuur) ja kaasvarieerujate (autonoomia ja seotus) seost valitud strateegia ja põhjendusega. Analüüsi toimimiseks tuli mõlemas situatsioonis eemaldada ebapopulaarsed strateegiad ja põhjendused. Mudelist jäid välja ka need, kes olid mingi osa testikomplektist täitmata jätnud.

TULEMUSED

Kirjeldav statistika

Uue sõbra situatsioonis osutus populaarseimaks strateegiaks enesekehtestamine (39,3%) ja põhjenduseks enda huvidele orienteeritus (48,6%). Reetmise olukorras oli populaarseim strateegia sõprussuhte muutmine (37,8%) ja põhjendus sõbra süüdistamine (36,8%) (vt. täpsemalt TABEL 3). Konfliktide keskmine esinemissagedus oli uue sõbra situatsioonis 1,81 ($SD=0,95$) ja reetmise puhul 1,17 ($SD=0,77$). Enamikel vastanutest ei esinenud uue sõbra (43,4%) ega reetmise (44,8%) konflikti mitte kunagi. Statistiliselt olulisi erinevusi sugude ja kultuuride vahel konfliktide esinemissageduses ei leitud. Eesti teismelised hindasid keskmiselt kõrgemalt nii autonoomiat ($p<.001$) kui ka seotust ($p<.01$) kui Hollandi teismelised. Keskmine autonoomiaskoor oli Eestis 3,4 ja Hollandis 3,17. Seotus oli kahes kultuuris vastavalt 2,83 ja 2,55. Soolisi erinevusi sisevajaduste hindamisel ei leitud. (Vt. täpsemalt TABEL 4).

Multinominaalne logistiline regressioonanalüüs

Multinominaalse logistilise regressioonanalüüsi abil uuriti faktorite (sugu ja kultuur) ning kaasvarieerujate (autonoomia ja seotus) mõju valitud strateegiale ja põhjendusele. Mõlema situatsiooni strateegiad ja põhjendused analüüsiti eraldi. Seega loodi kokku neli mudelit. Võrdluskategooriaks valiti mõlema jutukese puhul kõige populaarsem strateegia ja põhjendus. Analüüsi toimimiseks tuli välja jätta strateegiad ja põhjendused, mille alla langes vähe vastuseid, välja jäid ka need, kes olid mõne osa testikomplektist täitmata jätnud. Uue sõbra situatsioonis tuli eemaldada järgnevad strateegiad: konflikti puudumine ($n=1$) ning

sõpruse muutmine ($n=1$), ja põhjendused: konflikti puudumine ($n=2$) ning sõbra süüdistamine ($n=2$). Strateegiate mudelisse jäi 101 ja põhjenduste mudelisse 93 teismelist. Reetmise situatsioonis eemaldati järgnevad strateegiad: kompromiss ($n=1$), konflikti puudumine ($n=1$), tegevusetus ($n=3$), segane/kategoriseerimatu/kontekstispetsiifiline ($n=3$), ja põhjendused: sõbra huvidle orienteeritus ($n=3$), konflikti puudumine ($n=3$), karistamine/õppetunni andmine ($n=6$), segane/kategoriseerimatu/kontekstispetsiifiline ($n=9$). Strateegiate mudelisse jäi 96 ja põhjenduste mudelisse 84 teismelist.

Kummagi konflikti puhul loodi eraldi mudelid strateegiatele ja strateegiate põhjendamisele.

TABEL 4: Soolised ja kultuurilised erinevused konfliktide esinemissageduses ja sisevajaduste hindamises

		Poisid	Tüdrukud	Eesti	Holland	
		<i>M (SD)</i>	<i>p</i>	<i>M (SD)</i>	<i>p</i>	
Konfliktide esinemissagedus	Uus sõber	1,73 (1,04)	1,90 (0,86)	1,79 (0,89)	1,84 (1,04)	
	Reetmine	1,66 (0,87)	1,77 (0,66)	1,71 (0,69)	1,70 (0,88)	
	Autonoomia	3,26 (0,39)	3,35 (0,3)	3,41 (0,29)	3,17 (0,38)	***
	Seotus	2,71 (0,5)	2,72 (0,54)	2,83 (0,52)	2,55 (0,48)	**

Märkus:* -keskmine erineb statistiliselt olulisel määral: ** $p<.01$, *** $p<.001$

Uue sõbra jutuke

Strateegiate mudelis valiti võrdluskategooriaks enesekehtestamine. Statistiliselt oluline erinevus ilmnis tüdrukute ja poiste vahel. Poisid pakkusid suurema tõenäosusega kui tüdrukud pigem enesekehtestamist kui läbirääkimist ($B=-1,67$, $p<.01$). Statistiliselt olulist mõju ei olnud kultuuril ega ka autonoomial ja seotusel. Mudeli sobivust väljendas Pearsoni $\chi^2(360) = 370,92$; $p=0,33$

Põhjendamise mudelis valiti võrdluskategooriaks enda huvidle orienteeritus. Statistiliselt olulist mõju ei leitud kummalgi faktoril ega kaasvarieerujal. Mudeli sobivust väljendas Pearsoni $\chi^2(328) = 326,55$; $p=0,51$.

Reetmise jutuke

Strateegiate mudelis valiti võrdluskategooriaks sõpruse muutmine. Statistiliselt olulist mõju ei olnud ühelgi teguril. Mudeli sobivust väljendas Pearsoni $\chi^2(258) = 272,34$; $p = 0,26$

Strateegiate põhjendamisel valiti võrdluskategooriaks sõbra süüdistamine. Statistiliselt oluline mõju oli kaasvarieerujatel autonoomia ja seotus.

Autonoomia suurenemisel ühe ühiku võrra, vähenes tõenäosus pakkuda pigem enda huvidele orienteeritust ($B = -2,82$; $p < .01$) ja reeglile viitamist ($B = -2,16$; $p < .02$) kui sõbra süüdistamist. Seotuse suurenemisel ühe ühiku võrra, suurenes tõenäosus pakkuda pigem oma huvidele orienteeritust kui süüdistada sõpra ($B = 1,78$; $p < .02$). Statistiliselt olulisi soolisi ja kultuurilisi mõjusid ei leitud. Mudeli sobivust väljendas Pearsoni $\chi^2(231) = 246,24$; $p = 0,23$.

ARUTELU JA JÄRELDUSED

Töö eesmärgiks oli uurida kultuurilisi ja soolisi erinevusi Eesti ja Hollandi teismeliste konfliktisituatsioonides oma samast soost parima sõbraga. Kultuurilisi erinevusi kahe riigi teismeliste käitumises ei leitud ja hüpoteesid sooliste erinevuste kohta leidsid kinnitust vaid osaliselt. Autonoomia ja seotus avaldasid konfliktikäitumise põhjendamisele mõju reetmise situatsioonis. Kooskõlas Laursen ja Collinsi hinnanguga (1992) osutus tõseks esimene hüpotees: uue sõbra konfliktisituatsioonis osutus kõige enam kasutatud strateegiaks enesekehtestamine ja reetmise situatsioonis sõpruse muutmine. Tulemus laiendab Laurseni ja Collins (1994) hinnanguid teismee konfliktide suurima hävituslikkuse kohta ka teismeliste konfliktidele oma samast soost parima sõbraga.

Kultuuri mõju konfliktikäitumisele

Kolmas hüpotees oli, et Hollandi teismelised hindavad Eesti teismelistest kõrgemalt autonoomiat ja viimased hindavad Hollandi teismelistest kõrgemalt seotust. See hüpotees leidis kinnitust vaid osaliselt. Eesti teismelised hindasid Hollandi teismelistest kõrgemalt nii autonoomiat kui ka seotust. Eesti ja Hollandi teismeliste suhteliselt kõrged autonoomiaskoorid kinnitavad Hofstede (2001) hinnangut, et tegemist on individualistlike kultuuridega. Mõlema riigi suhteliselt kõrged autonoomia ja seotuseskoorid on kooskõlas Tulviste ja Ahtoneni (2007) ning Harkness, Super ja Tijen (2000) hinnangutega, et nii Eesti kui ka Holland kuuluvad Kagitcibasi (1995; 2005) poolt välja toodud kolmanda kultuuritüübi alla, kus hinnatakse kõrgelt nii autonoomiat kui ka seotust.

Erinevalt mitmetest varasematest kultuuripsühholoogia uurimustest noorukite konfliktikäitumise vallas (Sheets & Lugar, 2005; Pakaslahti, Karjalainen & Keltikangas-Järvinen, 2002), ei leitud antud uurimuses ühtki kultuurilist erinevust Eesti ja Hollandi teismeliste konfliktikäitumises, ega ka kahe riigi teismeliste konfliktide esinemissageduses. Hüpoteesid, et Hollandi teismelised kasutavad enam iseenda huvidest lähtuvaid strateegiaid ja põhjendusi kui Eesti teismelised ning neil esineb mõlemat tüüpi konflikte rohkem kui Eesti teismelistel, ei leidnud kinnitust.

Erinevuste puudumise põhjuseks võis olla see, et uuriti Hofstede (2001) järgi kahte individualistlikku kultuuri. Varasemad uurimused (Sheets & Lugar, 2005; Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002; Martinez- Lonzano, Sanchez- Medina & Goudena, 2011), mis on viidanud kultuurilistele erinevustele laste ja noorte konfliktikäitumises, on enamasti keskendunud kontrastselt individualistlike ja kollektivistlike kultuuride võrdlemisele. Teisalt võib põhjuseks olla see, et erinevus Eesti ja Hollandi teismeliste autonoomia- ja seotuseskoorides oli väike. Sarnasused konfliktikäitumises ja käitumiste põhjendamises võivad tuleneda sellest, et mõlemas kultuuris on valdav Kagitcibasi (1995; 2005) poolt välja pakutud autonoomia-seotuse mudel. Eestis, kus hinnatakse kõrgelt seotust (Tulviste, Mizera, De Geer, 2012), on alates iseseisvumisajast peale kasvanud individualistlike väärtuste hindamine (Vihalemm & Kalmus 2008a; 2008b). Harkness, Super ja Tijen (2000) näitasid, et Hollandis hinnatakse lisaks individualistlikele väärtustele ka kollektivistlikele ühiskondadele omaseid väärtuseid nagu psühholoogiline lähedus ja seotus. Seega sotsialiseerivad lapsevanemad nendes kahes kultuuris oma lapsi kuigivõrd sarnaselt ja see võib olla peamiseks põhjuseks, miks käesolevas uurimuses ei leitud kultuurilisi erinevusi kahe riigi teismeliste konfliktikäitumises. Viimaks võib kultuuriliste erinevuste puudumise põhjuseks olla situatsioonide valik: on võimalik, et valitud konfliktsituatsioonide puhul ei esine nende kahe kultuuri vahel suuri erinevusi.

Autonoomia ja seotus avaldasid mõju reetmise situatsioonis strateegiate põhjendamisel. Autonoomiat kõrgemalt hinnanud teismelised pakkusid pigem sõbra süüdistamist kui enda huvidele orienteeritust ja reeglile viitamist. See on mõnevõrra vastuolus laialt levinud arvamusega, mille järgi autonoomia ilmeb eelkõige indiviidi enda sisemaailma (soovid, kavatsused ja ihad) rõhutamises (Savani, Markus & Conner, 2008) ja seotus hõlmab kõike, mis on suunatud teistele inimestele (Keller, 2012). Sõbra süüdistamine peaks selle definitsiooni järgi kasvama hoopis kõrgemalt seotud indiviidide puhul, sest nemad peaksid oma tunded neid reetnud sõbrale suunama. Autonoomsemad indiviidid peaksid pakkuma

enam enda huvidest lähtuvaid strateegiaid ja põhjendusi. Teine tulemus oli, et seotust kõrgemalt hinnanud noored pakkusid pigem enda huvidele orienteeritust kui sõbra süüdistamist. See on kooskõlas Oyserman, Coon ja Kimmelmeieri (2002) tulemusega, et konfliktisituatsioonides väldivad kollektivistlikumad lapsed kaaslasele negatiivse hinnangu andmist enam kui individualistlikud lapsed. Seotust kõrgemalt hindavatel teismelistel võivad võrreldes vähem seotust hindavate teismelistega olla kõrgemad ootused sõpradele, ressursid, mida nad sõprusest saavad võivad olla küllaltki suured. Sheets ja Lugar (2005) leidsid, et kollektivistliku Venemaa noored lõpetasid konfliktide korral sõpruse sagedamini kui Ameerika noored ja seda just usalduse reetmise olukorras. See võib tähendada, et kollektivistlikumate ja seotumate indiviidide jaoks on reetmine väga ränk situatsioon, mis kahjustab oluliselt nende huve- sõpruse poolt pakutavaid ressursse.

Soolised erinevused

Hüpoteesid sooliste erinevuste kohta leidsid kinnitust vaid osaliselt. Hüpoteesi, et poisid kasutavad rohkem iseenda huvidest lähtuvaid strateegiaid ja põhjendusi, esimene pool sai kinnitust. Uue sõbra konflikti puhul kasutasid poisid suurema tõenäosusega kui tüdrukud pigem enesekehtestamist kui läbirääkimist, seega käituvad nad uue sõbra situatsioonis rohkem enda huvidest lähtuvalt. See kinnitab vaid osaliselt varasemate uurijate tulemusi, et tüdrukud käituvad konfliktide korral prosotsiaalsemalt (Pakaslahti, Karjalainen & Keltikangas-Järvinen, 2002) ning kasutavad enam läbirääkimisi kui poisid (Hay, 1992; Miller, Danaher & Forbes, 1986; Ocbuchi & Yamamoto, 1990), sest sooline erinevus ilmes vaid ühes situatsioonis strateegia valikul. Seega ei kinnita käesoleva uurimuse tulemused tüdrukute üldist tendentsi käituda konflikti korral prosotsiaalsemalt. Reetmise situatsioonis soolisi erinevusi ei ilmenud ja selle põhjuseks võib olla see, et nii tüdrukud kui ka poisid hindavad seda tüüpi konflikte võrdselt rängaks ja käituvad sellises olukorras sarnaselt. Pakaslahti, Karjalainen ja Keltikangas-Järvinen (2002) on leidnud, et tüdrukutelt oodatakse kõrgema staatuse omandamiseks rohkem prosotsiaalset käitumist kui poistelt. Teismeeas intensiivistuvad soorollid ja seepärast ollakse soostereotüüpide suhtes konformsemad, see võis põhjustada sootüüpiliste vastuste andmist uue sõbra situatsioonis (Feldman & Gowen 1988). Mitmed uurijad (Crick, 1995; Galen & Underwood, 1997; Lagerspetz jt., 1988; Owens, 1996) on välja toonud, et tüdrukud kasutavad oma sõprade vastu rohkem kaudset agressiivsust kui poisid. Käesolevas uurimuses sellele kinnitust ei leitud, statistiliselt olulist soolist erinevust kummagi konfliktisituatsiooni esinemissageduses ei leitud. Tulemus võib viidata sellele, et suheldes oma

samast soost parima sõbraga, ei kasuta tüdrukud poistest enam kaudset vägivalda või siis püüdsid tüdrukud anda vastuseid, mis näitaksid neid prosotsiaalsetena.

Töö piirangud

Käesoleval uurimisel on ka mõningaid puudusi. Esiteks uuriti konfliktkäitumist enesekohaste küsimustike teel, kasutades hüpoteetilisi konfliktsituatsioone, mida enamike teismeliste sõnul ei esine neil vähemalt oma parima sõbraga mitte kunagi. Käesoleva uurimuse raames ei kontrollitud, kas nad reaalses konfliktsituatsioonis käituksid nii nagu nad vastasid. Teiseks oli valim antud meetodi jaoks liialt väike ja seepärast tuli kategooriad, mille alla jäi väga vähe vastuseid analüüsist eemaldada. Viimane piirang tulemuste tõlgendamisele on autonoomia mõõdiku küllalt madal sisereliaabluskoeffitsient.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimuse tulemused viitavad sellele, et kultuurides, kus hinnatakse kõrgelt autonoomiat ja seotust, lahendatakse konflikte sarnaselt. Poiste ja tüdrukute vahel säilivad mõningad kultuurist sõltumatud soolised erinevused. Selleks, et eelmainitud leidudele kinnitust saada, on vajalikud edasised kultuuri- ja konfliktuurimused niinimetatud autonoomia- seotuse kultuurides.

KIRJANDUSE LOETELU

- Collins, W. A, Laursen, B. (1992). Conflict and relationships during adolescence. In: Shantz C. U., Hartup W. W. (Eds.), *Conflict in child and adolescent development* (pp. 216–241). New York: Cambridge University Press.
- Dunn, J., & Herrera, C. (1997). Conflict resolution with friends, siblings, and parents: A developmental perspective. *Aggressive Behaviour*, 23, 343-357.
- Crick, N.R. (1995). Relational aggression: The role of intent attributions, feelings of distress, and provocation type. *Developmental Psychopathology*, 7, 313–322.
- Feldman, S. S., & Gowen, L.C. (1998). Conflict negotiation tactics in romantic relationships in high school students. *Journal of Youth Adolescence*, 27, 691–706.
- French, D. C. (2011). Adaptive and maladaptive social functioning. In X. Chen, & K. H. Rubin (Eds.). *Socioemotional development in cultural context* (pp. 263-288). New York: Guilford Press.
- Galen, B.R., & Underwood, M.K. (1997). A developmental investigation of social aggression among children. *Developmental Psychology*, 33, 589–600.
- Greenfield, P. M., Keller, H., Fuligni, A. & Maynard, A. (2003). Cultural development through universal developmental tasks. *Annual Review of Psychology*, 54, 1-23.
- Hay D.F., Zahn-Waxler C., Cummings E.M. & Iannotti R.J. (1992). Young children's views about conflict with peers: A comparison of the daughters and sons of depressed and well women. *Journal of Child Psychological Psychiatry*, 33, 669–683.
- Harkness, S., & Super, C. M. (Eds.) (1996). *Parents' cultural belief systems: their origins, expressions, and consequences*. New York: Guilford Press.
- Harkness, S., Super, C.M., & van Tijen, N. (2000). Individualism and the "Western mind" reconsidered: American and Dutch parents' ethnotheories of the child. In S. Harkness, C. Raeff, & C. M. Super (Eds.), *Variability in the social construction of the child : New Directions for Child Development* (pp. 23-39). San Francisco: Jossey-Bass.
- Harkness, S., & Super, C. M. (2006). Themes and variations: Parental ethnotheories in western cultures. In Rubin, K. & Chung, O. B. (Eds.), *Parenting beliefs, behaviours and parent-child relations: A cross-cultural perspective* (pp. 61-79). New York: Psychology Press.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*, 2nd Ed. California: Sage Publications.
- Kagitcibasi, C. (1996). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European*

- Psychologist*, 1, 180–186.
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 403–422.
- Keller, H. (2007). Inventory of Autonomy and Relatedness. University of Osnabrück.
- Keller, H. (2012). Autonomy and Relatedness Revisited: Cultural Manifestations of Universal Human Needs. *Child Development Perspectives*, 6, 12–18.
- Keltikangas-Järvinen, L. & Terav, T. (1996). Social decision-making strategies in individualist and collectivist cultures : A comparison of Finnish and Estonian adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 714-732.
- Lagerspetz, K. M. J., Bjorkqvist, K., & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11– to 12–year-old children. *Aggressive Behaviour*, 14, 403–414.
- Laursen, B. & Collins, W. A. (1994). Conflict and social interaction in adolescent relationships. *Journal of Research on Adolescence*, 5, 55-70.
- Laursen, B. & Pursell, G. (2009). Conflict in peer relationship. In K.H., Rubin, W. M., Bukowski, B., Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 267-286). New York: The Guilford Publications.
- Martínez-Lozano, V., Sánchez-Medina, J. A & Goudena, P. P. (2010). A cross-cultural study of observed conflicts between young children. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 895-907.
- Miller, P. M, Danaher, D. L., Forbes, D. (1986). Sex-related strategies for coping with interpersonal conflict in children aged five and seven. *Developmental Psychology*, 22, 543–548.
- Ohbuchi, K.I., Yamamoto, I. (1990). The power strategies of Japanese children in interpersonal conflict: Effects of age, gender, and target. *Journal of Genetic Psychology*, 15, 349–360.
- Owens, L., Daly, A. & Slee, P. (2005). Sex and age differences in victimisation and conflict resolution among adolescents in a South Australian school. *Aggressive Behavior*, 31, 1-12.
- Owens, L. D. (1996). Sticks and stones and sugar and spice: Girls' and boys' aggression in schools. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 6, 45–55.
- Pakaslahti, L., Karjalainen, A. & Keltikangas-Järvinen, L. (2002). Relationships between adolescent prosocial problem-solving strategies, prosocial behaviour, and social acceptance. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 137–144.

- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128, 3-72.
- Savani, K., Markus, H. R., & Conner, A. L. (2008). Let your preference be your guide? Preferences and choices are more tightly linked to North Americans than for Indians. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 861–876.
- Tamm, A., Urm, A., & Tulviste, T. (2013). „You need to fight for your happiness.”: Adolescents’ strategies for managing conflicts with the same-sex best friend. Avaldamata käsikiri.
- Tulviste, T., & Ahtonen, M. (2007). Child-rearing values of Estonian and Finnish mothers and fathers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 137-155.
- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B., (2012). Socialisation values in stable and changing societies: A comparative study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43, 480–497.
- Vihalemm, T., & Kalmus, V. (2008a). Cultural differences: Identity and values. In Heidmets, M. (toim.), *Estonian human development report 2007* (pp. 67-72). Tallinn, Estonia: Eesti Ekspressi Kirjastus.
- Vihalemm, T., & Kalmus, V. (2008b). Mental structures in transition culture: Differentiating patterns of identities and values in Estonia. *East European Politics and Societies*, 22, 901-927.
- Özgülük, S.B., Erdur-Baker, Ö. (2010). Gender and grade differences in children’s alternative solutions to interpersonal conflict situations. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5, 511–514.

TÄNUSÕNAD

Soovin tänada juhendajaid Tiia Tulvistet ja Anni Tamme asjakohase abi, nõuannete ning julgustamise eest. Tänan ka Anu Realot võimaluse eest läbida ainekursus „Kultuuriti võrdlev psühholoogia“ kaugõppes. Viimaks tänusõnad tõlkimisel abistanud psühholoogia tudengitele, Amsterdami Lyceumi õppealajuhataja Hellen Andriessenile koostöö ja vastutulelikkuse eest ja kõigile uurimuses osalenud teismelistele.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Marie Niitsoo